

References

1. Arydin, V. Atanov, G. (2000). Uchebnaya deyatel'nost' studentov : spravochnoye posobiye. Donetsk [in Ukrainian].
2. Zagvyazinskiy, V. (2001). Teoriya obucheniya : Sovremennaya interpretatsiya : ucheb. posobiye [dlya stud. vyssh. ped. ucheb. zavedeniy]. Moskva : Akademiya [in Russian].
3. Kostyuk, H. S. (1989). Navchalno-vykhovnyy protses i psykhychnyy rozvytok osobystosti. Kyiv : Radyanska shkola [in Ukrainian].
4. Leontyev, A. (1975). Deyatel'nost. Soznaniye. Lichnost. Moskva : Pedagogika [in Russian].
5. Matsko, L., Kravets, A. (2007). Kultura ukrayinskoyi fakhovoyi movy [navch. posib.]. Kyiv : Akademiya [in Ukrainian].
6. Malykhin, O., Pavlenko, I., Lavrentyeva, O. (2014). Metodyka vykladannya u vyshchey shkoli : navchalnyy posibnyk. Kyiv : KNT [in Ukrainian].
7. Shchukina, G. (1986). Rol deyatel'nosti v uchebnom protsesse : [kn. dlya uchitelya] / G. Shchukina. Moskva : Prosveshcheniye [in Russian].

ФОРМИРОВАНИЕ ПОЗНАВАТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СТУДЕНТОВ ПРИ ПРОВЕДЕНИИ ЛЕКЦИОННЫХ ЗАНЯТИЙ ПО ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ В КОНТЕКСТЕ ДЕЯТЕЛЬНОСТНОГО ПОДХОДА

Шмир Мария Федоровна

кандидат педагогических наук, доцент кафедры иностранных языков и методики их преподавания
Кременецкая областная гуманитарно-педагогическая академия им. Тараса Шевченко

В статье рассматривается процесс формирования познавательной деятельности студентов во время изучения иностранного языка. Актуальность исследования заключается в раскрытии дидактических условий формирования познавательной деятельности, основных её компонентов и эффективных способов осуществления данного процесса. Сосредотачивается внимание на определении основных компетенций познавательной деятельности, их связи с компетентностями профессиональной подготовки учителя иностранного языка. Определяются основные компоненты познавательной деятельности: дидактические условия, которые обеспечивают реализацию названных компонентов. Активность студентов вызывается применением эффективных форм и методов проведения лекционных занятий проблемного характера.

Ключевые слова: дидактические условия, познавательная деятельность, деятельностный подход, компетентность.

Отримано редакцією 31.10.2019 р.

УДК 378:0113–051:373.3.016:811.161.2(038)

DOI: 10.31376/2410-0897-2019-3-41-171-181

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ДО РОБОТИ З НАВЧАЛЬНИМИ СЛОВНИКАМИ У ПОЧАТКОВІЙ МОВНІЙ ОСВІТІ

Собко Валентина Олексіївна

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії і методики початкової освіти
Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка,
e-mail: vsobko105@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-0988-8045

У статті розглянуто окремі аспекти лінгвометодичної підготовки майбутніх учителів до роботи зі словниками у процесі навчання української мови в початковій школі; подано рекомендації щодо розвитку в студентів методичних умінь, необхідних для забезпечення успішної діяльності учнів зі словниками для реалізації компетентнісного підходу; запропоновано типи вправ і завдань, спрямованих на прищеплення учням бажання працювати з довідковою літературою, формування ключових і предметної (мовної) компетентностей.

Ключові слова: українська мова, методика української мови, лінгвометодична підготовка, лексикографічна компетентність, студенти, майбутні вчителі, початкова школа, учні, компетентнісний підхід, ключові компетентності, мовна компетентність, словники, довідкова література.

Постановка проблеми. Центром педагогічної освіти та різних форм підготовки педагога у її рамках, як зазначається у Педагогічній Конституції Європи, є формування особистості вчителя – людини високого рівня освіти, загальнокультурної підготовки, високих

духовних і моральних якостей, здатної до навчання та виховання дітей, молоді та студентів відповідно до вимог ХХІ століття [9]. Динамічні зміни у всіх сферах життя суспільства зумовили пошук нових концептуальних підходів до розвитку освіти, науки, культури. Загострюється питання якості підготовки висококваліфікованого спеціаліста педагогічної освітньої галузі, здатного проектувати культурно-освітнє середовище, творчо переосмислювати педагогічну дійсність, самовдосконалюватися впродовж життя, спроможного на засадах компетентнісного й особистісно-центрованого підходів виховувати соціально активне майбутнє покоління.

На сучасному етапі реформування вітчизняної педагогічної освіти посилюється розвивальне, практичне і виховне спрямування мовно-літературної освіти, оскільки саме рідна мова має соціальне і педагогічне значення для становлення кожної особистості.

Курс рідної мови є важливим складником загального змісту початкової освіти, тому що у процесі вирішення основних завдань програми формуються і розвиваються всі види мовленнєвої діяльності школярів (аудіювання, говоріння, читання, письмо), від успішного освоєння яких залежить подальше навчання дітей у школі.

Реалізація мети початкового курсу мовно-літературної освіти потребує розв'язання проблеми підготовки вчителя, який усвідомлює свою соціальну відповідальність, має фундаментальну лінгвістичну, лінгвометодичну, психологічну і педагогічну підготовку, володіє культурою мовлення і спілкування, уміє самостійно здобувати знання, знаходити необхідну інформацію з різних джерел, користуватися лексикографічними виданнями різних типів, готовий упроваджувати компетентнісний підхід до навчання в умовах Нової української школи [8].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз науково-методичної літератури показав, що підготовка професійно компетентного вчителя в умовах гуманізації і технологізації педагогічної освіти є одним із актуальних завдань і предметом наукових досліджень учених, спрямованих на визначення сутності поняття «професійна компетентність учителя» (Т. Довга, М. Євтух, І. Зязюн, О. Комар, А. Маркова, С. Якименко та ін.), сутності, природи і складників професійної майстерності (І. Зязюн, Л. Крамущенко, І. Кривонос, О. Мирошник, В. Семиченко, Н. Тарасевич та ін.), розкриття особливостей професійної підготовки вчителя початкової школи (А. Алексюк, В. Бадер, Н. Бібік, В. Бондар, М. Вашуленко, С. Гончаренко, О. Пометун, О. Савченко, О. Третьак, Л. Хомич, Л. Хоружа та ін.), реалізації компетентнісного підходу в навчанні молодших школярів української мови (В. Бадер, М. Вашуленко, С. Дубовик, К. Пономарьова та ін.).

Дослідник проблем теорії і методики навчання української мови в початковій школі М. Вашуленко зазначає, що на сучасному етапі розвитку освіти особливого значення набуває професійна підготовка комунікативно компетентного педагога, оскільки динамічному, мобільному суспільству потрібний комунікативно компетентний учитель, здатний до швидкої психолого-педагогічної перебудови, нестандартних дій, творчого підходу до розв'язання назрілих проблем, гнучкої адаптації до змін освітніх послуг [3]. Проблеми формування комунікативної компетентності та її складників (*мовна, соціолінгвістична, культурологічна, міжкультурна, лексикографічна*) висвітлюються у багатьох наукових працях (Л. Бірюк, А. Богуш, М. Вашуленко, А. Надолинська, М. Пентилюк, О. Семенов, Т. Симоненко, Г. Шелехова та ін.).

Опрацювання спеціальної літератури дає можливість констатувати, що світові глобалізаційні та інтеграційні процеси зумовлюють необхідність формувати у студентів навички самостійно здобувати знання, орієнтуватися в інформаційному просторі, знаходити необхідну інформацію з різних джерел, зі словниково-довідникових зокрема. Дослідники наголошують, що майбутньому вчителю важливо виробити в себе звичку звертатися до словників, якщо виникає будь-який сумнів щодо правильності вживання слова, розвивати увагу до незнайомих слів, потребу з'ясувати їх значення, запам'ятати, ввести у мовлення, що сприяє формуванню мовленнєвої культури як складника педагогічної майстерності [10].

Значну увагу вчені-методисти приділяють формуванню в майбутніх учителів-філологів лексикографічної компетентності, яка є важливим показником мовної культури особистості, охоплює насамперед знання різних типів словників, уміння здійснювати пошук інформації в лексикографічних джерелах, оперувати набутими лексикографічними знаннями у професійній діяльності (О. Горошкіна, А. Надолинська, О. Семенов, В. Шляхова та ін.).

У наукових працях розкривається сутність лексикографічної компетенції, виділяються її компоненти (мотиваційний, емоційно-естетичний, інформаційний, операційно-діяльнісний) (О. Семенов), пропонується визначення лексикографічної компетенції як цілісного трикомпонентного утворення (когнітивно-мотиваційний, компенсаторний, технологічний компоненти), що охоплює лексикографічні знання, вміння і навички (А. Надолинська) [7; 12].

Проте, незважаючи на досягнення у дослідженні питань формування лексикографічної компетентності особистості, потребує вивчення проблема підготовки майбутнього вчителя початкових класів до *роботи зі словниками* як одного із засобів здобуття інформації, тлумачення значення слів, добору синонімів, антонімів, пояснення фразеологізмів, правильності вимовляння і написання слів, доцільності застосування мовних засобів у власному мовленні, розширення уявлень учнів про культуру українського народу в системі початкової мовної освіти.

Формулювання цілей статті. Мета статті – розглянути окремі аспекти лінгвометодичної підготовки майбутніх учителів до роботи зі словниками у процесі навчання української мови в початковій школі, запропонувати типи вправ і завдань, спрямованих на прищеплення учням бажання працювати з довідковою літературою, формування ключових і предметної (мовної) компетентностей.

Виклад основного матеріалу статті. Зміст мовної освіти і методичної підготовки майбутнього вчителя початкових класів має спрямовуватися на забезпечення такої його мовно-теоретичної і мовленнєво-практичної підготовки, яка була б адекватною його професійній місії в сучасній українській школі. Учитель має знати фонетичну і лексико-фразеологічну системи, словниковий і граматичний склад державної мови України, норми орфоепії, орфографії і пунктуації української мови, опанувати культуру мовлення і культуру спілкування. У процесі **лінгвометодичної** підготовки майбутній учитель початкових класів має засвоїти, що невід’ємним і надзвичайно продуктивним засобом формування визначених у Державному стандарті початкової освіти ключових і предметної (мовної) компетентностей, формування мовно-мовленнєвої особистості школяра є опора на використання різноманітних навчальних **словників**. Тому у формуванні практично-методичних умінь студентів, необхідних для організації освітньої діяльності з лексикографічними працями у практиці навчання української мови в початковій школі, виділяємо такі **аспекти**:

- обґрунтування необхідності формування надзвичайно важливого загальнонавчального вміння користуватися в повсякденній практичній мовленнєвій діяльності різними словниками;

- формування лінгвометодичних умінь студентів з урахуванням визначених у науковій літературі основних компонентів лексикографічної компетентності (мотиваційно-ціннісний, змістовий, операційно-діяльнісний);

- визначення умов формування лексикографічної компетентності майбутніх учителів, що охоплює і вміння оперувати набутими лексикографічними знаннями у професійній діяльності (розроблення навчально-методичного забезпечення з методики навчання української мови, використання різних форм організації освітньої діяльності, забезпечення інформатизації навчального процесу);

- добір засобів, методів, прийомів роботи, системи вправ та завдань для формування в учнів умінь користуватися довідковою літературою (навчальними словниками, довідниками тощо) в процесі навчання української мови.

Аналіз Державного стандарту початкової освіти, чинних програм з української мови дав можливість визначити, що учні мають навчитися працювати з різними видами та джерелами інформації (мати уявлення про словники, користуватися довідковою літературою

(навчальними словниками, довідниками тощо), знаходити потрібне слово в навчальному словнику, шукати нову інформацію в різних джерелах) [1; 2; 6; 13].

Зміст лекційних, практичних і лабораторних занять, самостійної та науково-дослідної діяльності з методики навчання української мови передбачає висвітлення питань роботи з різноманітними **словниками**, зокрема:

- наукові основи методики початкового навчання української мови; дидактичні засоби навчання (тема «Методика навчання української мови як педагогічна наука»);

- аналіз програм та підручників з української мови для початкової школи; типи підручників і посібників (тема «Теоретико-методичні засади методики навчання учнів початкової школи української мови»);

- засвоєння вимог щодо усного і писемного мовлення, культури спілкування; поняття про мовленнєвий етикет (теми «Методика формування в учнів початкових класів уявлень про мову і мовлення, текст», «Наукові основи методики розвитку мовлення молодших школярів»);

- методичні умови організації дослідження мовних явищ (тема «Методика навчання елементів синтаксису, лексики, морфології і морфеміки»);

- робота з навчальними словниками (теми «Методика опрацювання елементів синтаксису і пунктуації», «Методика вивчення лексики», «Методика вивчення частин мови», «Методика навчання морфемної будови слова», «Лексичний рівень роботи з розвитку мовлення»);

- ознайомлення з наголосом (засвоєння нормативного наголосу в словах; опора на словник); види фонетико-графічних вправ (тема «Методика навчання основ фонетики і графіки»);

- методика роботи з орфографічним словником (теми «Методика навчання орфографії», «Рівень тексту в розвитку мовлення учнів початкової школи»);

- розвиток орфоепічних умінь (тема «Робота з розвитку мовлення учнів на вимовному рівні») [5].

Розглядаючи наукові основи методики початкового навчання української мови, студенти готують інформаційні повідомлення про словники, їх типи, призначення, роль в оволодінні мовою як засобом спілкування, пізнання, грамотного письма. Виконання завдань пошукового характеру здійснюється за енциклопедичними, лінгвістичними словниками, посібниками для загальноосвітніх навчальних закладів і передбачає аналіз довідникової літератури, створеної для початкової школи, зокрема: *довідника молодшого школяра з української мови і мовлення* (авт. М. Вашуленко), *шкільного тлумачного словника* (укл. О. Мельничайко), *тематичного словника школяра* (авт. К. Прищепа, В. Лук'яненко), *орфографічних* (укл. С. Басова; укл. В. Собко), *орфоепічного* (укл. Н. Будна, О. Козуб), *етимологічного* (укл. М. Голуб, Г. Тучапська), *фразеологічного* (авт. В. Забіяка), *словника синонімів, антонімів, омонімів* (авт. І. Купіна), *словника синонімів, антонімів і найпоширеніших фразеологізмів* (укл. В. Собко, Г. Демидчик, О. Вишник), *словника термінів для учнів початкових класів* (упор. В. Собко, Г. Демидчик, Г. Непомняща, О. Ігнатенко, Н. Захарова, І. Мозуль, О. Шрамко, О. Вишник) та інших.

Такий підхід дає змогу майбутнім учителям брати участь у колективному **проекті «Словник – у формуванні компетентностей надійний помічник»**, репрезентувати результати своєї діяльності, визначати найбільш ефективні прийоми ознайомлення учнів початкових класів із лексикографічними виданнями.

Робота над проектом, як відомо, охоплює визначення проблеми, проектування (планування), пошук інформації, продукт, підготовку презентації та її представлення. Студенти працювали у групах, кожна з яких досліджувала визначене питання, узагальнювала результати, готувала захист проекту.

Для дослідження було обрано три аспекти роботи зі словниками, спрямованої на формування таких ключових компетентностей: *комунікативної, соціокультурної, навчання впродовж життя*:

комунікативна компетентність – здатність успішно користуватися мовою (всіма

видами мовленнєвої діяльності) в процесі спілкування, пізнання навколишнього світу, вирішення життєво важливих завдань;

соціокультурна компетентність – загальнокультурний розвиток учнів, адаптація їх до життя в певному соціальному середовищі, громадянське, патріотичне, морально-етичне, естетичне виховання;

навчання впродовж життя – опанування вмінь і навичок, необхідних для подальшого навчання, організація власного навчального середовища, отримання нової інформації з метою застосування її для оцінювання навчальних потреб, визначення власних навчальних цілей та способів їх досягнення, навчання працювати самостійно і в групі.

Члени груп досліджували комплексний підхід до формування в учнів ключових і предметної (мовної) компетентностей у процесі використання різних лексикографічних праць: аналізували державні вимоги щодо роботи з довідниковою літературою в початковій мовній освіті; збирали необхідну інформацію; з'ясовували роль тлумачних, орфографічних, орфоепічних, синонімічних, антонімічних, фразеологічних словників у реалізації компетентнісного підходу; вивчали досвід роботи вчителів відповідно до проблеми; визначали особливості залучення молодших школярів до роботи зі словниками.

Діяльність у групах охоплювала різні напрями: інтенсивний обмін інформацією; організація виставок довідникової літератури; підготовка мультимедійних презентацій про словники, їх типи, призначення; моделювання і проведення міні-уроків, позанавчальних заходів; підготовка портфоліо з матеріалами про послуговування словниками у процесі навчання української мови в початковій школі тощо.

Важливо, що студенти акцентували увагу на визначеннях різних словників з урахуванням вимог програми початкової школи, наприклад:

словни́к – книга, в якій в алфавітному чи тематичному порядку подано слова якоїсь мови (з тлумаченням, перекладом іншою мовою тощо);

словни́к анто́німів– подає пари слів, протилежних за значенням;

словни́к іншомо́вних слів– пояснює значення слів іншомовного походження, а також їх написання, наголошування;

словник наголо́сів – подає правильне наголошування слів, їх окремих форм;

словни́к сино́німів– подає групи слів, близьких за значенням;

словник термі́нів – містить терміни певної науки, пояснює їхнє значення, написання;

тлума́чний словник – містить тлумачення (пояснення) лексичних значень слів певної мови.

На основі виконання завдань пошукового характеру майбутні вчителі мали можливість, як переконує досвід, обґрунтувати необхідність формування в учнів умінь працювати зі словниками для отримання різнобічної інформації про лексичні одиниці, що є однією з умов розвитку інтересу й уваги до **слова** як до важливого засобу висловлювання думки.

Узагальнені результати дослідження кожної групи дали змогу створити колективний продукт – **методичні рекомендації** для студента-практиканта щодо використання лексикографічних джерел у процесі реалізації компетентнісного підходу в початковій мовній освіті.

Активізації самостійної діяльності студентів, розвитку критичного мислення, опануванню лексикографічних знань, оволодінню лексикографічними та лінгвометодичними вміннями, як підтверджує дослідження, сприяють завдання такого типу:

– Підготуйте мультимедійну презентацію на тему «Словникове багатство».

– Прочитайте висловлювання видатного українського поета М. Рильського: «Не бійтесь заглядати у словник: це пишний яр, а не сумне провалля ...». Обґрунтуйте необхідність користуватися різноманітними словниками.

– Складіть передмову до одного з навчальних словників для початкової школи (тлумачного, орфографічного, орфоепічного, синонімів, антонімів, фразеологізмів та ін.) для вироблення в учнів мотивації до використання лексикографічних праць у навчанні.

– Підготуйте доповідь із мультимедійним супроводом «Електронний словник як засіб реалізації компетентнісного підходу в початковій мовній освіті».

– Створіть статті для словників різних типів до запропонованих слів (наприклад: *абетка, книжка, країна, краєвид, батьківщина, бібліотека, виразний* тощо). Обґрунтуйте доцільність дібраного матеріалу для поглиблення знань учнів про мову, реалізації компетентнісного підходу в процесі формування мовно-мовленнєвої особистості.

– Продемонструйте прийоми розширення словникової статті завдяки комбінуванню різних форм представлення інформації (текст, звук, графіка, анімація).

– Запропонуйте практичні завдання до наукового повідомлення «Формування в учнів умінь користуватися навчальними словниками».

– Підготуйте і проведіть міні-урок «Виховання в учнів потреби користуватися довідниковою літературою».

– Доберіть орієнтовний зміст запитань для бесіди з учнями про важливість роботи із тлумачним (термінологічним, орфографічним, синонімічним, антонімічним, фразеологічним) словником.

– Підготуйте авторський проект про роль знань у житті людини «Вік живи – вік учись». Розкрийте значення роботи зі словниками у процесі реалізації компетентнісного, особистісно-орієнтованого підходів у початковій мовно-літературній освіті. Виконання завдань пошукового характеру, як показує практика, не лише забезпечує глибоке, осмислене опанування належного рівня теоретичних знань, необхідних для залучення молодших школярів до роботи зі словниками, а й сприяє мотивації діяльності студентів як суб'єктів навчального процесу, розвитку в них пізнавального інтересу та рівня компетентності, розкриттю творчого потенціалу здобувачів вищої освіти. Майбутні вчителі переконуються, що важливим складником формування компетентностей є робота зі **словом**, яка охоплює засвоєння учнями значень слів, наросування їхнього словникового запасу, збагачення мовлення різними граматичними формами, розвиток умінь користуватися мовними засобами відповідно до норм літературної мови (орфоепічних, лексичних, граматичних, орфографічних, стилістичних), аналізувати, оцінювати власну мовленнєву творчість, удосконалювати її.

У процесі лінгвометодичної підготовки намагаємося зробити студентів активними учасниками власного процесу навчання, залучаємо до добору прийомів роботи, вправ та завдань для формування в учнів умінь користуватися довідковою літературою (навчальними словниками, довідниками тощо) під час навчання української мови. Із цією метою практикували проведення занять у різних формах (ділові ігри, круглі столи, науково-практичні конференції, майстер-класи, виставки провідного педагогічного досвіду тощо).

У системі роботи зі словниками на практичних і лабораторних заняттях із методики навчання української мови передбачали передусім традиційні завдання на виокремлення мовних явищ, з'ясування їх лінгвістичної сутності, визначення особливостей уживання у різних мовленнєвих ситуаціях, добір, вибір, заміну мовних засобів, обґрунтування доцільності використання лексикографічних джерел для реалізації компетентнісного підходу в початковій мовній освіті.

Аналіз чинних підручників з української мови для 1–4 класів дає змогу акцентувати увагу майбутніх учителів на загальновживаних словах, термінах, у вимовлянні, в наголошуванні яких учні можуть помилятися. Студенти переконуються, що у кожному сумнівному випадку правильного вимовлення слова необхідно орієнтувати школярів на відповідний навчальний словник, без якого немислимий освітній процес з мови.

Мотивації студентів до пізнавальної, пошукової діяльності, самоосвіти, розвитку самостійності, вихованню відповідальності сприяє добір і розроблення ними творчих, ігрових завдань за матеріалами довідкової літератури (ігри «Мовознавці», «Дослідники», «Скажи по-іншому», «Знавці культури мовлення», «Таємниця слова», «Продовж фразу» тощо).

Розглянемо варіанти представлених студентами вправ і завдань, які є доцільними для комплексного формування у школярів ключових і предметної (мовної) компетентностей. Зауважимо, що залучення учнів до роботи з навчальними словниками має відбуватися

диференційовано по класах відповідно до вимог програми. Ефективною є організація діяльності з опорою на текст.

Вправа 1

– Прослухайте (прочитайте) віршик.

Буває, що слово відоме давно,

А знає не кожен, що значить воно.

І тут у пригоді стає визначник

Скарбів наших мовних – тлумачний словник.

Дмитро Білоус

– Про що ми з нього довідалися? Чому тлумачний словник – це «*визначник скарбів наших мовних*»? (У ньому подано пояснення значень слів, особливості вимови і написання відповідно до норм сучасної літературної мови; такі словники допомагають оволодівати культурою українського мовлення.)

– Знайдемо інформацію про нього у словнику (тлумачному, термінологічному). Які ще словники допомагають нам дотримуватися культури спілкування?

– Яким словником будемо користуватися, якщо потрібно ... (знайти слово з однаковим або подібним значенням; дібрати слово з протилежним значенням; пояснити сталі сполучення слів, які використовуються в мові як засіб влучного і дохідливого передавання думки; перевірити правильність вимови і написання слів)?

Вправа 2 (робота в групах)

– Знайдіть у словнику тлумачення слів і висловів:

I група – культура;

II – культура мовлення;

III – культурний.

– Поділіться інформацією. Які норми усного і писемного літературного мовлення вам відомі? Доберіть синоніми до слова *культурний*? Обґрунтуйте, що слова *культура* і *культурний* споріднені.

– Як ви розумієте висловлювання «Висока культура мовлення досягається наполегливою працею»? Які поради щодо дотримання культури мовлення можете дати своїм однокласникам, друзям?

Вправа 3

– Прочитайте текст.

Стоїть жовтогаряча осінь. Вона розкинула над землею блакитні небеса. По садах загуляли молоді падолисти. У повітрі літає срібне павутиння. Настала лагідна пора бабиного літа. Останні сонячні дні стоять такі ласкаві, оповиті сріблястим мереживом.

– Яку осінь ви уявили? Які почуття викликає цей опис? Чому, на вашу думку, осінь названо *лагідною*? Яке пояснення слова *лагідний* подано у тлумачному словнику? (Спокійний, тихий, сумирний, який уміє легко ладнати з іншими.) Доберіть синоніми до слова *лагідний*. Який словник вам у цьому допоможе? (**Лагідний** – ніжний, ласкавий, м'який; доброзичливий.)

Вправа 4

– Прочитайте прислів'я: *Лінь – гірше хвороби. Йому тільки байдики бити. Під лежачий камінь і вода не тече. Хто ледащо, тому їсти нема що.*

– Від чого вони нас застерігають? У якому прислів'ї є фразеологізм? Про кого так говорять? Знайдіть пояснення цього вислову в словнику. (Ледарювати, проводити час у безділлі; байдикувати.) Доберіть антонім до слова *ледарювати*. За потреби скористайтесь словником. Знайдіть у словнику фразеологізмів прислів'я про працю. (*Діло майстра величає. Маленька праця краща за велике безділля. Щоб добре жити, треба працю любити.*) Придумайте для однокласників гру за ними.

Вправа 5

Створення асоціативного куща «Родовід».

– Що спадає вам на думку, коли ви чуєте слово *родовід*? Які пояснення словам *рід*, *родина*, *родовід* подано у тлумачному (тематичному) словнику? (Родовід – історія поколінь

певного роду. Рід – ряд поколінь, що походять від одного предка. Родина – група людей, яка складається з батьків, дітей, внуків і близьких родичів, що проживають разом; сім'я.)

– Прочитайте текст.

Із знання свого родоводу починається кожна людина. А коріння її закладене в батьківській домівці. Всю сім'ю завжди об'єднував родинний вогник. Тут, біля живлющого вогника, вчили поважати свій рід, бути чуйним, добрим, поважати один одного.

– Що дізналися про родовід? Що сказано про родинний вогник? Чого нам усім треба навчатися? Побудуйте разом із батьками родинне дерево, складіть історію свого роду.

Розроблення, проведення, аналіз на практичних і лабораторних заняттях із методики навчання української мови пропонувані видів роботи для учнів переконує студентів у важливості словників для навчання мови у початковій школі, дає змогу до мовного матеріалу (слова, речення, тексту) добирати завдання, які орієнтують школярів на дослідження мовних явищ з опорою на довідкову літературу: правильна вимова і написання слів; користування алфавітом; лексичне значення слова; функції частин мови у мовленні; роль різних видів речень для досягнення мети спілкування; дослідження, складання та удосконалення текстів тощо.

Важливим аспектом підготовки майбутніх учителів до роботи зі словниками у початковій мовній освіті є виконання студентських наукових досліджень із методики навчання української мови, участь із доповідями у науково-практичних конференціях і семінарах відповідно до обраних тем:

– Робота з орфографічним словником як засіб формування культури писемного мовлення молодших школярів.

– Словник як засіб реалізації компетентнісного підходу у процесі навчання української мови.

– Формування у молодших школярів соціокультурної компетентності у роботі над словом.

– Робота з орфографічним словником як умова формування правописної навички.

– Комунікативно-ситуативні завдання як засіб формування в учнів початкової школи культури мовлення.

– Ознайомлення учнів початкових класів із формулами мовленнєвого етикету.

– Активізація навчальної діяльності молодших школярів на уроках вивчення орфографічних тем.

– Увиразнення мовлення молодших школярів прикметниками.

Досвід показує, що розгляд актуальної проблеми сучасної лінгводидактики – роботи з різноманітними **словниками** – у курсі «Методика навчання української мови» сприяє мотивації методичної діяльності студентів, виробленню вмінь самостійно здобувати знання, знаходити необхідну інформацію з різних джерел, користуватися лексикографічними виданнями різних типів, упроваджувати компетентнісний підхід у процесі навчання школярів працювати зі словниками, визначати ознаки слів – лексико-семантичні, граматичні, функціонально-комунікативні, стилістичні.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Підготовка майбутніх учителів до роботи зі словниками у процесі навчання української мови в початковій школі буде ефективною, як переконує дослідження, за умов: усвідомлення студентами необхідності формування надзвичайно важливого загальнонавчального вміння користуватися в повсякденній практичній мовленнєвій діяльності різними словниками; потреби та інтересу в опануванні теоретичних основ роботи з різними лексикографічними працями та оволодіння необхідними практично-методичними вміннями у процесі лінгводидактичної підготовки; розроблення студентами вправ і завдань, які є ефективними для комплексного формування у школярів ключових і предметної (мовної) компетентностей; упровадження в освітній процес із методики навчання української мови компетентнісного і технологічного підходів, що сприяє активізації творчих можливостей здобувачів вищої педагогічної освіти. Перспективи подальших розвідок убачаємо у дослідженні методики роботи з різними джерелами і видами інформації у процесі літературного читання.

Список використаної літератури

1. Державний стандарт початкової загальної освіти. *Поч. школа*. 2011. № 7.
2. Державний стандарт початкової освіти. *Типові освітні програми для закл. загальної середньої освіти: 1–2 класи*. К.: ТД «ОСВІТА-ЦЕНТР+», 2018. С. 92–121.
3. Комплексний підхід до фахової підготовки сучасного вчителя початкових класів: монографія / За наук. ред. М. С. Васьуленка. Глухів : РВВ ГНПУ ім. О. Довженка, 2012. 312 с.
4. Концепція «Нова українська школа». URL : <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola-compressed.pdf> (дата звернення: 03.10.2019).
5. Методика навчання української мови: Програма навчальної дисципліни. Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2014. 36 с.
6. Навчальні програми. 4 клас: методичні рекомендації щодо організації навчально-виховного процесу в 2016/2017 навчальному році з коментарем провідних фахівців. Х.: Вид-во «Ранок», 2016. 192 с.
7. Надолинська А. С. Формування лексикографічної компетенції у студентів філологічних спеціальностей : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. О., 2012. 21 с.
8. Нова українська школа: poradnik dla vchytelja / Під заг. ред. Бібік Н. М. К. : ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2017. 206 с.
9. Педагогічна Конституція Європи. Преамбула. *Вища освіта України*. 2013. № 3. С. 111–116. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/vou_2013_3_17. (дата звернення: 27.09.2019).
10. Педагогічна майстерність: підручник / І. А. Зязюн, Л. В. Крамушенко, І. Ф. Кривонос та ін.; За ред. І. А. Зязюна. 2-ге вид., допов. і переробл. К.: Вища шк., 2004. 422 с.
11. Савченко О. Я. Компетентнісний підхід як чинник якості професійної підготовки майбутнього вчителя. *Формування ключових і предметних компетентностей молодших школярів у навчальному процесі: теоретичні аспекти*. Дайджест 1 / Укл. О. В. Онопрієнко. Донецьк : Каштан, 2011. 98 с. С. 15–22.
12. Семенов О. Лексикографічна компетенція як показник мовної культури особистості. *Українська література з загальноосвітньої школи*. 2008. № 2. С. 41–44.
13. Типові освітні програми для закл. загальної середньої освіти: 1–2 класи. К.: ТД «ОСВІТА-ЦЕНТР+», 2018. 240 с.

INTENDING TEACHERS' TRAINING TO WORK WITH EDUCATIONAL DICTIONARIES IN PRIMARY LINGUISTIC EDUCATION

Sobko Valentyna

pedagogical Sciences Candidate (PhD), Associate Professor, Primary Education Theory and Methods Department,
Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University

Introduction. *The dynamic changes in all spheres of society have led to the search for new conceptual approaches in order to develop the education, science and culture. The quality of training highly qualified specialists of educational field, capable to design cultural and educational environment, creatively rethink pedagogical reality, ready to self-improvement during life, capable to educate future generations is studied.*

The mother tongue course is an important component of the overall content of primary education, as in the process of solving the main tasks of the curriculum all kinds of pupils' language skills (listening, speaking, reading, writing) are formed and developed.

Realization of the aim of linguistic education initial course requires the solution of the problem of teacher preparation, which is aware of the social responsibility, has fundamental linguistic, lingua-methodical, psychological and pedagogical training, has a culture of speech and communication, is able to find information independently, to implement a competent approach to teaching in the conditions of the New Ukrainian School.

Purpose. *The purpose of the article is to study some aspects of intending teachers' lingua-methodical training to work with dictionaries in the process of teaching Ukrainian in primary school, to offer the types of exercises and tasks aimed at instilling the pupils' desire to work with reference literature in the process of forming their key and subject (language) competences.*

Methods. *The methods used in the process of research are the analysis of linguistic, literary studies, lingua-didactic and lingua-methodical literature, induction, deduction.*

Results. *The article deals with some aspects of lingua-methodical training of future teachers to work with dictionaries in the process of learning the Ukrainian language in primary school; the recommendations on the development of students' methodological skills necessary to ensure the successful activity of pupils with dictionaries to implement a competency approach are given.*

In the process of linguistic training, future primary school teachers should learn that an

integral and extremely productive means of forming pupils' key and subject (linguistic) competences, defined in the State Standard for Primary Education, is using different educational dictionaries.

Therefore, in the process of forming students' practical and methodical skills, necessary for the organization of educational activities with lexicographic works in the practice of teaching Ukrainian in primary school, we highlight the following aspects:

- substantiating the necessity of forming the extremely important general educational ability to use different dictionaries in everyday practical speech activity;

- forming students' linguistic and methodical skills taking into account the main components of lexicographic competence;

- defining the conditions of forming the lexicographic competence of intending teachers, including the ability to operate the acquired lexicographic knowledge in professional activity (development of educational and methodical support for the methods of teaching the Ukrainian language, using the various forms of educational activities organization, providing the informatization of the educational process);

- selection of means, methods, forms of work, the system of exercises and tasks for forming the students' ability to use reference literature (educational dictionaries, reference books, etc.) in the process of learning the Ukrainian language.

Such work enables intending teachers to participate in the collective project «Dictionary is the reliable assistant of forming the competencies», to present the results of their activity, to determine the most effective methods of acquaintance of primary school pupils' with lexicographic publications. Students worked in groups, each of which investigated a specific issue, summarized the results, and prepared the project defense.

Three aspects of vocabulary work have been selected for the study, aimed at the formation of the key competences: communicative, socio-cultural, lifelong learning.

The variants of exercises and tasks created by students, which are appropriate for complex formation of key and subject (linguistic) competences of pupils were presented in the article.

Originality. *General analysis of the intending teachers' lingua-methodical training to work with dictionaries in the process of teaching Ukrainian in primary school is carried out in order to select the exercises and tasks, which are appropriate for complex forming key and subject (linguistic) competences of primary school pupils.*

Conclusion. *The preparation of intending teachers to work with dictionaries in the process of teaching Ukrainian in primary school will be effective, if: students are aware of the need to form an extremely important general learning ability to use different dictionaries in everyday practical speaking activity; there is the need and interest in mastering the theoretical bases of working with various lexicographic works and mastering the necessary of practical and methodical skills in the process of lingua-didactic training; there is the development by students of exercises and tasks that are effective for complex forming schoolchildren's key and subject (language) competences; there is an introduction of competence and technological approaches in the educational process of the Ukrainian language teaching methods, which helps to activate the creative opportunities of higher pedagogical education students.*

Key words: *the Ukrainian language, methods of teaching the Ukrainian language, linguistic training, intending teachers, competence approach, communicative competence, socio-cultural competence, linguistic competence, primary school, dictionaries, reference literature.*

ПОДГОТОВКА БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ К РАБОТЕ С УЧЕБНЫМИ СЛОВАРЯМИ В НАЧАЛЬНОМ ЯЗЫКОВОМ ОБРАЗОВАНИИ

Собко Валентина Алексеевна

кандидат педагогических наук, доцент кафедры теории и методики начального образования
Глуховский национальный педагогический университет имени Александра Довженко

В статье рассмотрены отдельные аспекты лингвометодической подготовки будущих учителей к работе со словарями в процессе обучения украинскому языку в начальной школе; представлены рекомендации по развитию у студентов методических умений, необходимых для обеспечения успешной деятельности учащихся с учебными словарями для реализации компетентностного подхода; предложены типы упражнений и заданий,

направленных на привитие учащимся желания работать со справочной литературой, формирование ключевых и предметной (языковой) компетентностей.

Ключевые слова: украинский язык, методика украинского языка, лингвометодическая подготовка, лексикографическая компетентность, студенты, будущие учителя, начальная школа, учащиеся, компетентностный подход, ключевые компетентности, языковая компетентность, словари, справочная литература.

Отримано редакцією 10.10.2019 р.

УДК 372.31

DOI: 10.31376/2410-0897-2019-3-41-181-186

ТЕХНОЛОГІЇ РОЗВИТКУ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ ЯК ЗАСІБ ПІДВИЩЕННЯ НАВЧАЛЬНОЇ МОТИВАЦІЇ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

Ремньова Ніна Юріївна

аспірантка

Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка

e-mail: ninaremneva2701@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-5409-4239

У статті розкрито зміст та ознаки критичного мислення, його значення для вчителя і учнів. Досліджено теоретичні й практичні аспекти формування критичного мислення учнів початкових класів. Проаналізовано можливості використання технологій розвитку критичного мислення на уроках у початковій школі. Підкреслено позитивний вплив використання зазначених технологій на підвищення навчальної мотивації учнів.

Ключові слова: учні початкової школи, критичне мислення, технологія, розвиток, критичний аналіз, творчість, самокритичність, прийняття рішень, генерація ідей, рефлексія.

Постановка проблеми. У сучасних умовах становлення України і створення Нової української школи важливе значення має формування творчо й критично мислячих учнів.

Успішність і ефективність процесу формування компетентностей молодших школярів безпосередньо залежать від форм і методів організації навчально-виховного процесу. На сучасному етапі пріоритетними стають сучасні педагогічні технології, що забезпечують активні форми діяльності учнів, залучають їх до творчого процесу пізнання, дослідження проблем, формування власної думки та самореалізації.

Сьогодні вже неможливо навчати традиційно: у центрі навчально-виховного процесу має бути учень. Від розвитку його критичного мислення на уроці, вміння доказово міркувати, обґрунтовувати свої думки, спілкування з учителем, учнями класу залежить успіх свідомого опанування шкільної програми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Інтерес до критичного мислення як освітньої інновації виник в Україні, як і в інших пострадянських державах, близько десяти років тому. Натомість у системі освіти США та Канади цей напрям розвивається вже майже півстоліття. Багато ідей і положень у цій галузі витримали перевірку часом і сьогодні потребують поширення і запровадження в сучасних школах. Важливим аспектом критичного мислення є його відповідність вимогам демократизації освіти. Це ефективний спосіб виховання демократичного менталітету громадян, як учнів, так і вчителів.

Критичне мислення слід розуміти як процес розгляду ідей з багатьох точок зору відповідно до їх змістових зв'язків, порівнюючи їх з іншими ідеями.

У теоретичній науковій думці на проблему формування критичного мислення значно вплинули положення Л. Виготського щодо зони найближчого розвитку, який зазначав, що навчання будується не лише на завершених етапах розвитку, а передусім на тих психічних функціях, які ще не дозріли й рухаються уперед їх формування; ідеї розвивального навчання Д. Ельконіна та В. Давидова. Про розвиток пізнавальної діяльності, вміння заперечувати вчителів, сперечатися, відстоювати власні думки ми дізнаємось із досліджень Ш. Амонашвілі та В. Сухомлинського.

З недовірою ставились до розвитку критичного мислення саме в учнів початкових